

СИЛОВАЊЕ ПРАВНА РЕГУЛАТИВА НЕКАД И САД

Од давнина означено као кривично дело, силовање је током историје увек, али на различите начине, кажњавано. Драстична неадекватност, законска и судска, у санкционисању силовања у нас, избила је на видело услед догађаја последње деценије XX века и изазвала активности у настојању да се стање поправи.

Кључне речи: силовање, закон, казна, рат „бело робље“

Једно од обележја двадестог века је борба за тзв. женска права. У ствари, у почетку то није била тежња да се остваре нека специфична „женска“ права, већ жеља да се жене у правима изједначе са мушкарцима, тј. да и оне имају право гласа, право на школовање, право да за исти рад буду једнако плаћене као и мушкарци; затим да имају једнако право наслеђивања како породичне имовине тако и добара стечених у браку у случају развода брака. Такође, оне теже да могу слободно ступати у брак, као и остваривати равноправност у браку. Постепено, негде брже (нпр. у социјалистичким земљама), а негде спорије (у неким земљама Западне Европе), жене законски добијају иста права као и мушкарци. Међутим, изједначавање права мушкараца и жена доводи, с једне стране, до промена у вековно мање-више устаљеним односима међу половима, а с друге стране, почињу из другог угла да се посматрају неки елементи специфичне улоге и природне, биолошке предодређености жене. Тако се у другој половини двадесетог века почиње на други начин сагледавати женска сексуалност, као и право жене на жељено или нежељено материнство. Томе је свакако допринео и напредак науке, тј. проналажење и масовна производња разних средстава за контрацепцију, односно средстава којима се спречава зачеће. Све то постепено доводи до установљавања нових ставова и погледа: с једне стране, да се на жену која жели да оствари своју потребу за материнством, независно од тога да ли је у браку или не, више не гледа као на проказану, а с друге стране, у многим срединама је усвојен став да жена има право да одлучује да ли ће и када постати мајка. Такав став је довео до тога да се у многим земљама усвоји законска регулатива којом је, уз одређене услове, дозвољен прекид трудноће.

Али у борби за „женска“ права, односно за иста права са мушкарцима, и у напору да докажу своје потенцијале, жене као да су заборавиле да оне ипак нису у свему једнаке са мушкарцима, да су физички слабије и услед свог биолошког устројства рањивије, и да им је у неким ситуацијама или за неке ситуације потреб-

на заштита. А мушкарци, унеколико затечени променом односа полова, а самим тим и променом понашања жене и њеним слободнијим односом према сопственој сексуалности, можда су се уплашили да их жена може злоупотребити и криво оптужити. Но без обзира на то који је разлог, нужно је констатовати да је жена у случају силовања у нашој земљи законски слабо заштићена, да доказни поступак захтева додатно понижење, док су за силоватеља узете у обзир многе олакшавајуће околности, а казне за тај преступ су незнатне.

Силовање је већ у правним споменицима старог века идентификовано као злочин. Помиње се у Хамурабијевом законнику, насталом око 2000. г. пре н.е., најстаријем познатом писаном закону. Он предвиђа смртну казну за онога ко силује обећану девицу која још живи у очевој кући.¹

У средњем веку, у многим статутима јадранских приморских градова постоје прописи који се односе на силовање. Већина тих статута, настала током XIII века, представља скуп „норми које су регулисале разне правне области“ у градским комунама и њима је „изричито или прећутно“ врховна власт признавала одређени степен аутономије.² „Статути градских комуна и поред велике разноликости имају међусобно много сличности“.³

У посебним главама, односно члановима ових статута, насловљеним: „О силованој жени“ (Корчула), „О силовању жена“ (Котор), „О прељубама и силоватељима жена“ (Сплит), „О казни онога ко би силовао коју жену“ (Брач), „О казни за силовање женских“ (Трогир), „О разбиание женскога“ (Пољички статут), „О насиљима учињеним женама“ (Дубровник), „Против приватних добара, личности и имовине“ (Винодолски статут), „О силоватељима жена и онима који држе туђе жене, слуге или дружину, те онима који имају две жене, и о женама које почине прељуб“ (Ријека), разматра се та врста злочина и прописују се казне.

Силовање се убраја у тешка кривична дела. У неким статутима за то злочина предвиђена је смртна казна. У Корчуланском статуту о силовању се говори у члановима 11 и 132–134. У чл. 11 казне су нешто блаже, а у чл. 132 се каже да ако племић силује удату племкињу, али у чл. 134 и удату сељанку, следује му смртна казна одсецањем главе. А ако сељак силује племкињу „да се натакне на виле док не издахне.“ (чл. 134)⁴ Врбански статут и други статут острва Крка убрајају силовање у најтежа кривична дела и за силовање „жене али девојке“⁵ прописују смртну казну. Сењски статут, али само за силовање девице или поштене удате жене, а Трстатски за насиље над туђом женом, предвиђа смртну казну.⁶ Статут Ријеке за насилно путено

¹ Наведено према: Nikola Memedović, *Krivično delo silovanja u jugoslovenskom pravu*, Naučna knjiga, Beograd 1988, s. 40.

² *Лексикон српског средњег века*, в. под: Статут (Ж. Бујуклић), с. 702. „Приморски градови Немањичке државе (Котор, Бар, Улцињ, Скадар, Дриваст и др.)... уживали су одређени степен аутономије.“ *Исто*, с. 703.

³ *Исто*, с. 703. За годину настанка ових статута узима се она година када је састављена прва збирка правних прописа, али касније су се дописивали нови чланови, тј. нормиране су одлуке великог већа које су имале законску снагу. Тако често у оквиру једног статута имамо по неколико књига, а касније и неколико књига тзв. Реформације, које су настајале током већег распона времена. Тако је Статут острва и града Корчуле настао 1265, Статут Дубровника 1272, Винодолски, најстарији писан на словенском језику, 1288, Статут Котора 1301, Статут Брача 1305, Статут Трогира 1322, Врбански статут 1362, а Статут острва Крка 1388, Статут Сења 1388, Пољички статут 1440, Статут Ријеке 1530, а Трстатски статут 1640. године. Наведено према: Memedović, *н. д.* с. 45–53.

⁴ *Исто*, с. 51.

⁵ *Исто*, с. 47.

⁶ Занимљиво је да је у ова два статута стављено тежиште на брачни статус жене и њен добар глас, док се не обраћа пажња на њену сталешку припадност. Исто тако, произилази да су друге кате-

општење „с каквом женом, дјевојком, удовом или удатом“,⁷ не разликујући сталешку припадност починиоца или жртве, прописује смртну казну одрубљивањем главе. У Пољичком статуту се каже: „Ако би неко оскрвнио жену, закон најпре прописује да је у сваком случају дужан главом“⁸ Међутим, „дужан главом“ у старом словенском праву може означавати и вражду, тј. новчану казну за убиство. Тако се и овде каже да је силоватељ „дужан платити мртву крв“. „Ако је жена удата или заручена дјевојка, тада је тај разбојник дужан њој платити мртву крв, а другу мртву крв је дужан платити њезином мужу.“⁹ Дакле, у Пољичком статуту, који садржи доста од старог словенског права, смртна казна је замењена новчаном казном. Исто тако, овде је законом изражено схватање да је удата жена својина мужа, а повреда ње је исто што и повреда мужевљеве својине и части, те силоватељ поред обештећења жене мора да плати исту одштету и мужу. За разлику од Ријечког статута у коме су казне одређене до детаља (нпр. у случају предвиђене смртне казне „прописан је и начин извршења: вешањем, откидањем главе, спаљивањем на ломачи“), и суци су дужни круто тога да се придржавају,¹⁰ у Пољичком и Брачком статуту је приступ потпуно другачији. Тежи се индивидуализацији казне, што је „ближе становишту модерног кривичног права“¹¹. Тако у Пољичком статуту иза начелног става да је силоватељ „дужан главом“ стоји: „Но треба установити како је и на који начин (то учинио) и из којег узрока, и ко је тај човјек и које врсте и којег друштвеног положаја жена и какав глас ужива и што ради. То је потребно установити и оцијенити како је и што је, јер се не могу све ствари у закону прописати.“¹² А у Статуту Брача стоји: „Ако би неки човјек обљубио неку жену против њене воље, нека су овлашћени господин кнез и његов замјеник и његови суци, ипак сугласношћу наведеног господина кнеза, одредити казну за споменуто силовање која им буде изгледала (прикладном) водећи рачуна о околностима силовања и особе.“¹³

У статутима Дубровника и Винодолског прописана је фиксна новчана казна без обзира на друштвену припадност починиоца или жртве; у Корчуланском статуту (чл. 11 и 133), а посебно у Которском, Сплитском и Трогирском, новчане казне су рангиране према друштвеном или брачном статусу жртве, или друштвеном статусу починиоца, или према њиховом међусобном односу. Тако се у чл. 11 Статута острва и града Корчуле одређује да уколико би неко силовао жену „и био њој по поријеклу једнак“, има, ако је она заручена, удата или часна сестра, да јој плати 30 перпера за увреду или 30 перпера за мираз ако је неудата. У чл. 133 истог Статута се каже да уколико племић силује девицу племкињу, има да плати 50 дуката и одлежи 6 месеци у затвору,¹⁴ а исто толико да плати, тј. 50 дуката, ако силује се-

горије жена правно незаштићене. Напоменимо још да се у Статуту Сења смртна казна „предвиђа још само за крађу, ако је вредност ствари 100 либара и ако је ненаплатива“.

Memedović, *истио*, с. 49.

⁷ *Истио*, с. 53.

⁸ *Истио*, с. 47.

⁹ *Истио*, с. 48.

¹⁰ Ђ. Milović, *Krivična djela protiv života i tijela u srednjovjekovnoj Rijeci (1530)*, Historijski arhiv u Rijeci, Rijeka 1963, с. 71.

¹¹ *Истио*, с. 71.

¹² Monumenta historico-juridica vol IV Statuta linfua croatica conscripta (Hrvatski pisani zakon), Zagreb 1890, s. 109. Statut poljički, uredio V. Jagić, navedeno prema: Memedović, n. d., s.47–48.

¹³ Antun Cvitanić, *Srednjovjekovni statut Bračke komune iz godine 1305*. knj. III, glava XII, Supetar 1968, s. 115

¹⁴ Ово је јединствен случај затворске казне за силовање у наведеним статутима. О казни затвора као реткој казни упореди Ђ. Milović, *н. д.*, с. 75

љанку девицу (чл. 134). У неким статутима је прописано да изречена новчана казна у целини припада силованој, док је у другима тачно одређено колико припада оштећеној а колико комуни (Корчулански, Винодолски и Трогирски, а у Трсатском се у случају силоване блуднице новац од казне дели између цркве и суда). У Ријечком статуту, као што је већ наведено, силоватељ се увек кажњава смрћу и то одрубљивањем главе; једини изузетак је кад је „неко насилно путено опћио с неком љубавницом грађанина или дистрикта ријечног“. А казна је 50 либара и давање мираза „по оцени владе ријечке уз уважање положаја особа.“¹⁵

У случају да неко не плати досуђену новчану казну, Дубровачки закон предвиђа да му се изваде оба ока, а Которски окривљеног у том случају држи три месеца у затвору, па ако и за то време не плати, прибегава се тортури. Прво му се одсеца палац десне руке, па ако ни тада не измири прописано, тортура се наставља све до одсецања целе десне шаке. Трогирски статут предвиђа да уколико је неки слободан човек био осуђен због силовања или покушаја силовања на новчану казну, а није је платио, буде осуђен на смрт. С обзиром на класни карактер статута, можемо претпоставити да су чешће били изложени сакаћењу кривци нижих и сиромашнијих слојева, јер нису могли платити изречену казну.

Сакаћење као казну налазимо у Корчуланском статуту и то уколико силоватељ није једнак по пореклу жртви, односно уколико сељак напаствује племкињу. У том случају казна гласи „нека му се одсече нога и нека изгуби лево око“.¹⁶

У већини ових статута постоји одредба по којој силоватељ неударе девојке (девице) треба њоме да се ожени — ако га она хоће за мужа. Уколико се ради о робини, нужан је обострани пристанак и силоване и силоватеља, али и одобрење господара (Котор). У случају да се преступник ожени девојком коју је силовао, не плаћа казну за силовање. Само у Трогирском и Сплитском статуту је одређено да у сваком случају мора платити одређену казну општини. Уколико до брака не би дошло, осуђени треба да силованој обезбеди мираз у складу са њеним друштвеним положајем, тако да се може пристојно удати „као да јој није никаква срамота учињена нити приговор“.¹⁷

У Которском статуту висина новчане казне (50–100 перпера) је одређивана према друштвеном статусу жртве. Најнижа је за силовање ропкиње (*ancilla*), затим служавке (*ancilla libera*), па пучанке (*demediocri manu et bono populo*), а највиша племкиње (*nobili*). Занимљиво је да казна износи једну трећину од предвиђене суме ако је силовање извршено изван града, а окривљени се у том случају могао правдати саклетвеницима.¹⁸

¹⁵ Z. Herkov, *Statut grada Rijeke iz godine 1530*, Zagreb 1948, s. 289, наведено према: Memedović, *н. д.*, с.53.

¹⁶ Memedović, *н. д.*, с. 51. Напоменимо да је за исти преступ по чл. 134 истог Статута предвиђена смртна казна и то набијањем на виле док не издахне. У Трогирском статуту за исти преступ и истом казном, тј. „набијањем на виле док не издахне“, кажњава се роб. Међутим, у овом случају постоји једно неслагање. Наиме, такво извршење смртне казне за роба наводи Memedović (*н. д.* с. 50) према Strohalu, *Statut i reformacije grada Trogira*, Zagreb 1915, s. 61, а према M. Berket, A. Cvitanić, V. Gligo, *Statut grada Trogira*, Split 1988. knj. II gl. 21 с. 78, стоји „ако пак буде слуга, нека се без утока објеси на вешала тако да умре.“ С обзиром на то да је трговина робљем у Дубровнику забрањена тек 27. јануара 1417. године и да у статутима приморских градова постоји доста одредаба које се односе на робове, мишљења смо да се и овде пре ради о робу него о слуги и о натицању на виле.

¹⁷ N. Memedović, *н. д.*, с. 48.

¹⁸ I. Sindik, *Komunalno uređenje Kotora (od druge polovine XII do početka XV stoljeća)* Beograd 1950, s. 8, Наведено према: N. Memedović, *н. д.*, с. 49–50.

У статуту Сплита обраћа се пажња првенствено на добар глас саме жртве. Тако се прописује да ако неко обешчисти девицу, редовницу (калуђерицу), удату жену или удовицу, и „ако је та жена на добром гласу и о њој други мисле добро“ починилац се кажњава са 200 либри. „Ако, пак, то буде каква друга жена честита живота, која не би била дјевица, нити редовница, нити удата жена, нити удовица,“ казна је 50 либара. Уколико је силована жена на злу гласу, казна је 10 либара. Ако би неко силовао јавну блудницу казна је 100 солида.¹⁹

Трогирски статут жртве силовања дели на три категорије и према њима одређује висину новчане казне. Оно што овај Статут издваја од других је да се у њему прави јасна разлика између покушаја силовања и његовог извршења, што се види и из прописаних казни. Тако:

1. Ако неко силује неудату племкињу или жену из народа, а она неће да се уда за њега, мора да плати тој жени 200 малих либара (златника) и 100 либара општини. А ако је само покушао, жени плаћа 40, а општини 50 либара казне.

2. Ако је силована удата племкиња или жена из народа, починилац плаћа жени такође 200 либара и општини 100 либара казне, али у случају покушаја 50 либара жени, а 50 либара општини.

3. Уколико је жртва силовања слободна слушкиња или је то жена која јавно продаје своје тело починилац даје 5 либара жени и 10 општини; а у случају само покушаја — половину суме.²⁰

У Винодолском статуту, једном од најстаријих сачуваних, наилазимо и на пропис о доказном поступку. Уколико жртва силовања нема сведока, „мора се свакако заклети са 25 женских саклетвеника (поротника) ставивши руку на књиге дотичући се, за речену силу, против онога, на кога се буде тужила; те поротнике та жена нека нађе, како боље зна. Ако поротника нема или их не може толико имати, та је жена дужна заклети се мјесто оних који јој мањкају.“²¹

Али основним доказом сматрало се само признање починиоца. Отуда се понегде (Брач, Крк) осумњичени подвргавао тортури не би ли признао злодело.

Занимљиво је да Корчулански статут, у коме је у чл. 132 и 134 предвиђена смртна казна за силовање, предвиђа смртну казну спаљивањем и за жену, племкињу или сељанку, ако се постојећим средствима докаже да је неког „лажно обвинула“, тј. лажно оптужила за силовање.²²

У неким статутима се одређује и да ли се поступак покреће на основу приватне тужбе (нпр. Дубровник) или по службеној дужности (Ријека, Брач — може и неко од власти).

Сви ови прописи увршћују силовање жене у тешка кривична дела. Такође се види да су често све категорије жена, чак и оне „које продају своје тело“, тј. проститутке, законом заштићене од сексуалног злостављања. Законска заштита се односи у појединим статутима чак и на робинје.

Иако је „бројчани и економски удео робља (*servus, ancilla*) у производњи приморских комуна — у раном средњем веку — занемарљив“ и стално опада, „а од XIII века свео се, највећим делом, на задужења кућне послуге,“ (осим робова морнара који су коришћени и касније), у њиховим статутима наилазимо на већи број

¹⁹ up. Monumenta historico-juridica, Statute et le civitatis Spalati, vol II Zagrabiae 1878, lib. IV, s. 152 (prigredio J. J. Hanel), наведено према: Memedović, *н. д.*, с.52-53.

²⁰ Memedović, *н. д.*, с. 50 i M. Berket, A. Cvitanić, V. Gligo, *н. д.*, с. 78.

²¹ *Исџо*, с. 46.

²² Уп. Memedović, *н. д.*, с. 52.

прописа који се односе на робове.²³ Роб је био роба, а вредност му је зависила од понуде и потражње, најчешће је била 12 перпера. Као доказ својине над робом издавана је господару *carta servitutis*. „Средњовековни морални кодекс сматрао је недостојним држање хришћанског робља....“²⁴ Како су људи из Босне и Србије сматрани за шизматике овај кодекс се није односио на њих. У документима има трагова да се босански владари жале дубровачкој управи због насилног одвођења у робље њихових поданика.²⁵

„Правни и социјални положај робова детаљно је регулисан статутским одредбама.“²⁶ Тако по Которском статуту „ропство је прелазило на потомке рођењем; али ако је слободан човјек имао дјеце с туђом робињом, могао их је откупити у годину дана за 10 перпера. / гл. 216/ Женидба није чинила робом слободнога човјека већ дјецу му... Ако се роб оженио слободном женом противу воље господара му, онда су дјеца од тога брака била својина господарева / гл 218/.²⁷ У истом Статуту, у случају силовања „неудатих дозвољавао се брак уз обострани пристајак, а код ропкиња и пристајак господара“²⁸. А у Статуту Шибеника се наглашава да „ако је ко силовао робињу своју, она тиме биваше слободна, као и дјете јој.“ /VI, 45/²⁹

²³ *Лексикон српског средњег века*, в. под: роб, робиња (Ђ. Бубало), с. 622. „У ропство се могло dospети рођењем, заробљавањем у рату, робљењем, односно насилним одвођењем у ропство, преваром, продајом (*patria potestas* давало је право оцу да продаје чланове породице).“ Бивало је и дужничког или добровољног ступања у ропство.

²⁴ *Исјо*, с. 623

²⁵ Тако 1253. године кнез Чрномир шаље Дубровчанима следећи докуменат који у слободном преводу са старосрпског гласи:

„+ Од кнеза Чрномира драгому ми пријатељу кнезу Дубровачкому Георгију Мерсили и свој властели Дубровачкој.

Оно што сте ми писали и поручили све разумех. И да сте рекли: ми држимо веру и пријатељство теби и твојим људима, то властеле не могу ја покрити, види се та вера и пријатељство.

Пођоше ваши људи и мога човека Лукана и добитак узеше; и послах вам: вратите ми, и не дасте ништа, већ га продасте; и пак узесте друге људе, три човека и жену, и опет послах вам и не дасте ми их, но продасте једне на море а друге камо ви хтесте; и још ми узесте мојега човека Рухоту и продасте га; и још узесте мојега човека Дубланина и сад га држите.

И још сте ми писали да вам пустим нашега човека, ако хоћете ви моје људе вратити и што ми узесте, ја нашег човека пуштам....

И што бих хтео вама говорити, не могу све то исписати, но пошто ће мој човек говорити верују га. Бог вам дао здравље.“ А. Соловјев, *Одабрани сјоменици српског права (од XII до краја XV века)*, Београд 1926, с. 44, док. 27, Дубров. архив.

Заиста задивљује да кнез Чрномир по имену набраја људе које су му Дубровчани одвели у робље, и то што прати њихову даљу судбину. Да су се сличне ствари догађале и век и по касније доказују жалбе (Пуцић 146) босанског краља Остоје 1400. године и војводе Павла Јуревића 1419. године, у којима су се „јакo жалили обћини дубровачкој што допушта, те јој поданици купују босанске људе на трговима, и даље их препродају.“, „О ропству“, *Rad JAZU XVI, Zagreb 1871. s. 73*. Уп. К. Vojnović, *Sudbeni ustroj Republike dubrovačke, Rad JAZU CVIII, Zagreb 1872, s. 118–119*

Напоменимо овде да су и сами Дубровчани били жртве заробљавања. Нарочито су од XVI века њихове бродове и морнаре нападали и пленили гусари Марока, Алжира и Туниса, који су били под доминацијом отоманске Порте. Отуда је Дубровник створио у оквиру „Ризнице благих дјела“ „Закладу (фонд) за откуп робова“. в. К. Vojnović, „*Državni rizničari Republike dubrovačke*“, *Rad JAZU CXXXVII s. 20–21*.

²⁶ *Лексикон српског средњег века*, с. 622.

²⁷ Б. Петрановић, *н. д.*, 69.

²⁸ N. Memedović, *н. д.*, с.49.

²⁹ Б. Петрановић, *н. д.*, с. 70.

У којој мери се силовање убрајало у тешке злочине видимо и из *Ratum Tragunii*, уговора којим се Трогирска комуна 17. априла 1322. године предала „вјерности, власти, управи, послушности, заштити и обрани“ млетачког дужда. Том приликом он је одредио, између осталог, да ће Млетачко веће на сваке две године слати у Трогир једног свог племића који ће вршити улогу кнеза. Тај племић је у том граду дужан водити грађанске парнице уз помоћ четворице месних судија и четворице месних саветника. У кривичним стварима тај кнез ће судити сам, али у складу са статутарним одредбама града. „Међутим, (у случајевима) насиља над женама, подметања пожара и убојстава нека сам кнез слободно одлучује онако како се њему буде учинило разумним.“³⁰ Дакле, ту се силовање изједначава по тежини злочина са убиством.

У византијском законодавству, такође, постоје закони који прописују казне за силовање. У Еклоги и Прохириону они се односе на силовање женске особе до 13 година и туђе веренице. Одатле је овај пропис дошао у Синтагму (пуну и скраћену), а казна је била губитак трећине имовине и одсецање носа.³¹

Александар Соловјев запажа да се у Јустинијановим Новелама само у два случаја јавља сакаћење („за официјала који је неправедно тражио порез, /Нов. 17,8/ и за писца јеретичких књига /Нов. 136,13/) са напоменом судијама „да не одсецају руке и ноге заједно, него да се ограниче на одсецање једног члана тела“³² А онда, у Еклоги из 740. године налазимо широко примењивање телесних казни, што је по Соловјеву несумњиво оријентални утицај. Тражећи одговор на питање откуда таква суровост у законнику цара Лава III, који је себе сматрао искреним хришћанином, Соловјев открива да се у чл. 7 закон позива на Христове речи „Боље је, рече Господ, да један од удова твојих погине него ли цело тело твоје да буде бачено у пакао огњени.“ На основу ове, мало преиначене изреке из Беседе на гори (Ев. Мат. 5,29 и 30),³³ дошло се, претпоставља Соловјев, до схватања да „ако је сам Господ заповедао да се човек мора осакатити ради царства небеског, ако одсецање руке или ноге јесте услов за испаштање, покајање и духовни препород — онда и хришћанска власт, чији је задатак да води вернике спасењу — има права да сакати грешнике, да их тиме натера на испаштање, покајање и духовно поправљање.“³⁴ Из Еклоге су сурове казне пренесене и у касније законске зборнике, Прохирион и Властерева Синтагма (пуну и скраћену).

Словенске земље, Бугарска, Русија и Србија су, примајући хришћанство преко Византије, преузеле у великој мери и њено законодавство. Међу првима је „Закон судњи људем“, настао у Бугарској крајем IX или почетком X века, и од 32 главе 22 су из Еклоге (10 дословно пренесених, а 12 прерађених). Древноруско право се ослањало на овај законик, али у њему су у већини случајева сурове казне замењене новчаним.

У Древноруском праву силовање девојке је једно од два кривична дела против личности. Казна је конфискација имовине силоватеља у корист жртве.³⁵

³⁰ М. Berket, А. Cvitanić i V. Gligo, Statut grada Trogira, s. XIII–XIV

³¹ Према: Memedović, *н. д.*, с. 44

³² А. Соловјев, *Кажњавање неверне жене у црногорском и византијском праву*, Београд 1935, с. 7

³³ Дословно гласи: „Ако те око (или рука) твоје саблажњава, ископај га и баци од себе“.

³⁴ А. Соловјев, *Кажњавање жене...*, с. 9 и 10

³⁵ Драган Николић, *Древноруско словенско право*, Београд 2000, с. 111

Прохирион је ушао у Светосавске крмчије (око 1219. године). „Кажњавање кривичних дела против морала спадало је у делокруг цркве, утицај византијског права морао је да се појача, ако узмемо у обзир нарочито поштивање црквених власти према Номоканону.“ Отуда су казне у тој области веома сурове, а једна од честих казни је одсецање носа.³⁶

И Душанов законик прописује телесне казне за преступе у области морала. У одредби насловљеној „О насиљу“ говори се о силовању и она гласи:

Ако који властелин узме властелинку на силу, да му се обе руке одсеку и нос одреже. Ако ли себар узме властелинку на силу, да се обеси; ако ли себи равну узме на силу, да му се обе руке одсеку и нос одреже.³⁷

Видимо да су казне унутар сталешких група једнаке и за нижи и за виши сталеш. Напастовање припаднице вишег сталеша повлачи најстрожију казну, док за обрнут случај, тј. ако властелин напастује себарку, закон казну не прописује. Овај члан нам не пружа никакав увид у доказни поступак.

У Раваничком препису од чл. 138 до чл. 141, а у Софијском препису од чл. 144 (96) до чл. 147, говори се о казнама за кршење моралних норми и, осим у чл. 140 Раваничког, и чл. 146 (97) Софијског преписа, помиње се и силовање.

чл. 138 Закон ако ко раздевичи девицу

Наређује закон: Ако ко принуди девицу и раздевичи је, ако то учини с њоме силом или којом преваром, да му одрежу нос, и да да девици трећи део имања својега.

Ако то буде с њеним пристанком, кад сазнају за то родитељи њени, и ако тај буде хтео да је узме себи за жену, и пристану родитељи њени ово да прихвате, онда бива брак.

Ако пак родитељи њени никако не прихватају, и ако је богат онај који је раздевичи девицу, да да литру злата. Ако ли је сиромашан, да да половину имања. Ако ли је сиромашан и убог да му се нос одсече и да се заточи и бије.

чл. 139

Ко раздевичи девицу пре тринаесте године, и ако родитељи девице не буду желели да раскину такво заручење, нека се очекује време за брак. Ако ли због раздевичења хоће да разлуче, (...) нека се такво заручење раскине, а починитељ нека да девици трећи део од свога имања.

Видимо да се и у Душановом законнику посебно разматра проблем девице, као и у законодавству статута приморских градова. Казна да починилац силованој даје трећину свог имања потиче из византијског законодавства, а налазимо је и у Древноруској правди. Али ДЗ предвиђа у одређеним случајевима и другачије, тј. кривац мора дати литру злата, односно половину имања.

³⁶ У Светосавском преводу Прохириона, у 12 одредаба XXXIX главе. В. А. Соловјев, *Кажњавање жене...*, с 11. Такве казне налазимо и у Душановом Законнику: „Ако ли властелинка блуд учини са својим човеком, да им се обома руке одсеку и нос одреже“, (Барањски препис чл. 53, Софијски препис чл.30).

³⁷ *Законик цара Стефана Душана. Барањски, Призренски, Шишатовачки, Раковички, Раванички и Софијски рукопис* (даље ДЗ), САНУ, Београд 1997.

Барањски препис чл. 52, Призренски чл. 53 (52), Шишатовачки чл. 48, Раковички чл. 47 (скраћен), Софијски чл. 29 (17) (скраћен). Н. Мемедовић напомиње да неки коментатори Душановог Закона мисле да се овај члан не односи на силовање него на отмицу. /с. 55–56/.

Члан 141 се односи на удовицу и гласи:

Ако ли буде удовица и учини од своје воље /блуд³⁸ обоје су дужни вражду. Ако ли човек то учини **насиљем** (подвукла ЛЂ), да плати 300 перпера и да га бију.³⁹

У овим члановима Душановог законика казне за силовање се знатно разликују од оних прописаних у одељку „О насиљу“. Одмеравају се према брачном статусу жртве и претежно су новчане.

Занимљиво је да у *Зборнику садашњих правних обичаја Јужних Славена* Валтазара Богишића⁴⁰ наилазимо у једном одговору на казнено решење које подсећа на Душанов законик. Истина ту се не говори о силовању већ о „пријевари дјевојке“. У одговору из Херцеговине и Катунске нахије у Црној Гори стоји следеће: „Пријевара ђевојака се догоди, али само ако су посљедице очевидне, обзна се, и осуде момка, да је узме у једно с дјететом; ако неће, истјерају га из села и предјела, а његов дио даду незаконском дјетету и његовој матери.“ Овакав поступак према девојци која се „заборавила“ заиста је необичан, поготово кад знамо какав је однос у Црној Гори према девојкама које су изгубиле невиност, а посебно ако остану бређе, и да у том случају срамота пада не само на девојку, већ на целу кућу, а да се понекад прибегава и чедоморству како би се та срамота избегла.

Иначе, у већини одговора у *Зборнику* каже се да се силовање код њих ретко догађа, а да има „превара девојака“. Сви сматрају да је то велики грех и злочин. У једном одговору се каже: „Силовање злочин је највећи, за тијем пријевара ђевојака...“⁴¹ а у другом: „Силовање не долази готово никад пред суд можда ради тога, што је тешко доказати.“⁴²

У Србији су, дахијска владавина и устанички период карактеристични по опадању морала српског становништва, чему је, по мишљењу многих аутора, допринео и чест живот у збеговима. Већ Карађорђе својим правним актом „Правила војена и народња“ покушава да поправи то стање. Али тек од завршетка Другог српског устанка 1815.г. „континуирани су напори да се, у почетку обичајним правом и здраворазумским суђењем, а касније и законским прописима сузбију неприхватљиви облици понашања.“

Чедоморство као последица, с једне стране, раширених ванбрачних односа, а с друге стране, лажног двоструког морала, био је један од оних престапа који је

³⁸ Претходни члан се односи на вољну ванбрачну блуд удате жене са ожењеним или неожењеним мушкарцем. Он плаћа казну 100, односно 30 перпера, а она се кажњава као блудница. Овај члан се знатно разликује од већ поменутог чл. 53 Барског, односно чл. 30. Софијског преписа. Чини се да ово показује да су казне за властелу, која је требало да пружа пример моралности, знатно строже. Наведимо овде, само илустрације ради, строгост и суровост у кажњавању моралних (полних) прекршаја у ДЗ: „Ко учини блуд са животињом, уд срамни да се одсече и потом да се огњем сажежу обоје и човек и животиња“ (Софијски препис, чл. 134)

³⁹ Овде је цитиран Раванички препис ДЗ; у Софијском препису наведени чланови су скоро идентични.

⁴⁰ V. Bogišić, *Zbornik sadašnjih pravnih običaja u Južnih Slavena*, Zagreb 1874. Питање 328 гласи: „Злочини и преступења проти ђудоредности, као нпр. силовање дјевојака и жена, педерастиа, пријевара дјевојака, јавна блудност, јесу ли строго кажњени и како их по тешкоћи разређују?“ (с. 629–631)

⁴¹ Одговор под скраћеницом „Зем“, тј. „Земун, град и околица; осим тога: Сријем, Банат, Бачка,..“

⁴² Одговор под скраћеницом „Љес“, тј. „Љесковац и трновска околица у Бугарској“

тешком муком сузбијан.⁴³ У циљу његовог спречавања кнез Милош 1827. године издаје упутство народу и нахијским кнезовима у којем се, између осталог, каже: „да када се у неком селу нађе трудна девојка или удовица, одмах буду обавештени сеоски кмет и нахијски кнез који ће наћи неку старицу да чува трудну жену да не побаци (..) све о трошку нахијског магистрата.“⁴⁴

Тако у Шабачком архиву наилазимо на предмет из 1837. године, који почиње са обавештавањем да девојка Станка, кћи Марка Петровића из Синошевца, очекује ванбрачно дете, а прераста у доказни поступак силовања.⁴⁵

„Капетан поцерски, Нешко Адамовић, привео је исправичеству девојку Станку, ћер Марка Петровића из Синошевца, подручног му среза, и својака девојке, Грујицу, сина Николе Мусића из Румске, јавивши устмену да му је кмет синошевићи сопштио да је девојка Станка трудна и то са својим својаком Грујицом... На испиту учињеном над девојком Станком признала је да је ‘први дан Трица (Тројица) ове године, бивши код њега у гостима, љубочинствовала, а ни с ким другим, као што ће се из прикљученог овде испита све опстојатељно видети’,

Из испита се види: „име Станка, стара до 20 година на питање с ким је „сношеније“ имала, одговор с мојим сваком Грујицом, моје сестре мужом из Румске“... „Кад буде увече одемо ја, моја сестра, и пријатељице са својаком на игру, те се порано вратимо кући. И ја са мојом сестром и њеном заовом, малом једном девојчицом од једно 3 године, легнемо заједно у вајату спавати. Моја сестра порани и оде у кућу посла гледати, а својак у том дође с игре, па ваљда је био пијан, како дође легне покрај мене, па онда ухвати мене одмах за ноге и почне самном радити. Мени је заиста мука била, али ја нисам смела викати, било ме је стид, јер су и пријатељице спавале онде у вајату, па сам се бојала да се не пробуде, негосам лагано говорила ‘прођи се ти мене, не треба то самном да чиниш...’ (Он после у поље, а она право у поток, запрала кошуљу, а сестри објаснила „показало ми се време па сам кошуљу искварила“.)...

Грујица Мусић стар 22 године суочен са Станком, признао је све.

Испитивана је прво мајка, па тетка Стана није им ништа рекла, само „време застало“ (тј. изостала местроација)...Пошто се расплакала тетка навали и она исприча тетке, тетка каже Наки, а Нака оцу, отац кмету, а кмет капетану.

Мати „блуднице“, Кумрија, 50 година...мајка у комшилуку својој сестри Стани каже да је пита.

Отац „блуднице“, Марко Петровић има две кћери удате и једну млађу од „блуднице“ Станке од 13 година именом Станију и двоје мушких, Милована (20) и Радована (12).

Од маала живог има: 8 говеда, 15 оваца, 12 свиња; од некретног маала: 10 дана ораће и копаће земље, 200 стабала шљива, 2 мотике винограда.

Грујица Мусић, блудник, има у кући оца, три брата и три сестре, сви шесторо млађи од њега, но и брат који одмах за њим следује, именом Владисав, о прошлом св. Јовану оженио се, а тако и Кону, удату сестру има.

⁴³ Уп: Драгана Антонијевић, „Насиље над женама и сексуални морал: потиснута повест устаничког доба у Србији“, *Гласник* Етнографског института (ЕИ), XLVII, Београд 1998, нарочито с. 71,72, 75, 76

⁴⁴ *Истио*, с. 75–76

⁴⁵ Захваљујем се др Миљани Радовановић која ми је љубазно уступила овај податак из својих записа из Шабачког архива. Бројеви у заградама су архивски бројеви.

Од живогa маала има: 15 говеда, 30 оваца, 50 свиња, 3 коња, 10 коза: од недвижногa маала: 8 дана ораће и копаће земље, шљивик, било до 1200 дрвета па се све осушило, сада до 200 дрвета остало, 3 мотике виноград. /1919/

/2019/ Марко Петровић питањем тражи, пошто му је ћер трудна, а траже је просци, може ли је дати да се венча пре порођаја – то репортира Совјету активни мајор Матија Симић из Шапца.

/2041/ Из Крагујевца одговор: да се пази да девојка не предузме шта против плода...па када се породи да се јави исправитељству ради пресуде, а да се својак Грујица у апсу држи.

/2050/ Тражи се да Грујицу доведу у Шабац.

/2186/ Одговор Петровићу: његова кћи ни трудна ни за првих четрдесет дана по порођају не сме да се венча

/2193/ Да се саопшти пресуда.

Нажалост, саму пресуду немамо забележену. Једино можемо претпоставити чему служи попис имовине и једне и друге породице — (можда да се одреди мираз за Станку). Видимо да је кривац Грујица у апсу, али не знамо колико ће у њему остати.

У току своје друге владе обзнањује: „Милош Обреновић I књаз српски у сагласју са саветом одределисмо и одређујемо Закон којим се уводи у живот Криминални (Казнитељни) Законик за Књажество Србију донесен 29. марта 1860. године“.

Тај законик је претрпео извесне промене, али је био основа и за *Криминални (Казнитељни) закон за Краљевину Србију*,⁴⁶ који у глави под називом „О злочинствима преступлењима противу личне слободе“, у свом 191. члану, став 1, предвиђа до петнаест година робије за онога:

„ко какво лице мушког или женског пола, силом или претњом принуди на блуд с њим или с другим лицем“

Кривични законик за Краљевину СХС у чијој се 24. глави, под називом „Кривична дела против јавног морала“, прописују казне и за силовање, смањује казну и истовремено прецизира силу и претњу, тј. „по живот или тело“.

чл. 269 Казниће се робијом до десет година:

1. ко женско лице с којим није у браку силом или претњом истовремене опасности по живот или тело принуди на обљубу; или

2. ко обљубу изврши над женским лицем које претходно доведе у несвесно стање или га друкчије за одбрану онеспособи.⁴⁷

Даљи чланови прецизирају казну за обљубу слабоумног женског лица, обљубу преваром, за обљубу особе млађе од четрнаест година или ако је неко злоупотребио свој положај или искористио невољу „непорочног женског лица“. Зани-

⁴⁶ Београд 1905.

⁴⁷ Кривични законик за Краљевину СХС, Београд 1929. Редослед предвиђених казни по тежини: 1. смрт, 2. робија, 3. заточење, 4. затвор, 5. лишење звања, 6. новчана казна итд. Као што видимо, за силовање и за подвођене предвиђена је друга по тежини казна, премда уочавамо да је предвиђена горња граница, али није предвиђена доња.

мљиво је да се у чл. 274 прописује казна од пет година робије за онога „ко мушко лице испод четрнаест година злоупотреби за обљубу“, а у другом ставу за онога који изврши обљубу над пасторчетом, храњеником или штићеником (било мушког, било женског пола).⁴⁸

У југословенском законодавству после Другог светског рата инкриминације из области сексуалних деликата су у више наврата критички преиспитиване (1951, 1959, 1977, Казнени закон СР Србије – даље КЗ СРС – 1986, 1995 и 2002).

У дванаестој глави КЗ СРС под називом „Кривична дела против достојанства личности и морала“ разматрају се кривична дела која повређују слободу другог лица у сфери полних односа. Члан 103 се односи на силовање и гласи:

1. Ко принуди на обљубу женско лице са којим не живи у брачној заједници употребом силе или претњом да ће непосредно напасти на живот или тело тог или њему блиског лица, казниће се затвором од једне до десет година.

2. Ако је услед дела из става 1. овог члана наступила тешка телесна повреда или смрт женског лица, или је дело извршено од стране више лица или на нарочито свиреп или нарочито понижавајући начин или у другом особито тешком случају, учинилац ће се казнити затвором најмање три године.⁴⁹

У члановима који следе „инкриминацијама су обухваћене радње сексуалне природе које се врше дотицањем тела другог лица упркос његовом отпору, или које су последица принуде, незрелости или подређеног положаја оштећеног.“⁵⁰

Прво што морамо нагласити је да је правни термин који се користи за женско лице које је силовано „оштећена“, а не „жртва“, тј. термин који би, по нашем мишљењу, био адекватнији.

Коментари закона служе као својеврсно упутство правницима у сусрету са одређеном проблематиком. У њима се дефинише и прецизира шта се под одређеним употребљеним изразима у датом члану закона подразумева.

Но, пре него што приступимо разматрању наведеног чл. 103, осврнућемо се на једно питање које се поставља у *Коментџару*, а које произилази из ранијих законских решења, решења која налазимо и у Душановом законнику. Питање је: Да

⁴⁸ С обзиром на данашњу ситуацију навешћемо још два члана из овог закона:

чл. 282. Казниће се робијом до десет година:

1. ко подведе лице млађе од осамнаест година;

2. ко подведе своју жену, кћер, сестру, унуку, или лице поверено његовом старању;

3. ко какво лице ради блуда одведе из његовог завичаја или пребивалишта у друго место и тамо га остави или другом преда.

чл. 283. Ко какво лице ради блуда одведе у иностранство или га ради тога другом преда или се ради тога с ким удружи, казниће се робијом до петнаест година.

Ако упоредимо чл. 111 КЗ РС из 1995. године, који се такође односи на подвођење, видећемо драстичну разлику у кажњавању:

чл. 111. Подвођење или омогућавање вршења блуда

1. Ко подведе малолетно лице казниће се затвором од 3 месеца до 5 година.

2. Ко омогућава вршење блуда са малолетним лицем казниће се затвором до 3 године.

3. Казниће се казном из ст. 2 ко за награду подведе женско лице или ко за награду омогућава вршење блуда.

⁴⁹ Овај члан је наведен према КЗ СРС из 1977. г. према: В. Kraus, N. Srzentić, А. Stajić, Lj. Lazarević, М. Ђорђевић, *Коментар Кривичног закона СРС и SAP Косова и SAP Војводине* Savremena администрација, Београд 1981. с. 314. Као грађа су коришћени подаци изложени на с. 309–323. Користим прилику да захвалим правнику Миодрагу Мажићу, који ми је наведени *Коментџар* дао на увид.

⁵⁰ *Исто*, с. 310

ли силоватеља који се ожени жртвом свог насиља треба казнити за силовање? Садашњи став је да се женидбом не анулира злодело, али да се у одређеним ситуацијама не иде на некажњавање, већ на смањење казне.

У *Коменџару* се детаљно анализира сваки споменути елеменат 103. члана.

У кривичном делу силовања коришћена је принуда у виду силе или претње, а у циљу обљубе. Сила је физички напад усмерен на женско лице и мора бити таквог интензитета да сломи отпор жртве. А претња може бити усмерена на „оштећену“, али и на њој блиско лице, које не мора бити с њом у родбинском односу нити мора бити непосредно присутно. „Претња мора бити квалификована“, а то значи: не било каква претња, већ она која мора да садржи намеру непосредног, без одлагања, наношења зла, и то само одређеног зла усмереног на живот или тело (тј. убиство или тешка телесна повреда).

Да би обљуба била квалификована као силовање, жртва треба да пружа стваран и трајан отпор, и то све до довршења кривичног дела, тј. до полног продирања мушкарца у жену. Дело се сматра извршеним од почетка „продирања“. За постојање обљубе није нужна ејакулација ни дефлорација. Не прихвата се као силовање: додир полних органа, *emissio semines* непосредно пред женским полным органом (премда је могућа трудноћа), нити вештачко оплођење жене против њене воље применом силе или претње! (напомињемо да стоји ово у *Коменџару* из 1981. г.)

Сматра се да је силовање кривично дело са директним умишљајем. При образлагању у *Коменџару* шта се под умишљајем подразумева, чини се као да се силоватељу, дакле кривцу, даје, скоро указује, на могући пут одбране! Наиме, потребно је „да је учинилац био свестан да савлађује отпор женског лица силом и претњом.“ Дакле, ако је извршилац био убеђен да је отпор женског лица привидан и да оно добровољно пристаје, онда то није силовање. Није силовање ни ако му се учинило (!) да отпор није озбиљан и да се ради о прикривеном пристанку.

Покушај силовања, који је такође инкриминисан, постоји од момента примене силе и претње у циљу принуде на обљубу, али се у то не убрајају припремне радње (нпр. насилно угуравање у неку просторију или аутомобил, или везивање за столицу), већ само кад је сила непосредно усмерена на извршење полног односа. У закону је предвиђен и „добровољан одустанак“ од силовања, тј. уколико је и поред започете примене силе „учинилац“ (а не силоватељ) „добровољно на основу властитог опредељења одустао“, а није одустао због спољњег фактора, као што је нпр. долазак трећег лица, сирена милицијских кола и слично.

Познато је да је силована особа под траумом и да јој је веома тешко да пријави да је силована, а на основу свега изложеног у *Коменџарима* и доказног поступка који је тиме наметнут, произилази да је веома тешко доказати силовање, осим у случају кад је жртва телесно повређена, испребијана, исечена и слично.

Резултати истраживања Н. Мемедовића⁵¹ осветљавају однос друштва према овом кривичном делу из другог угла, тј. схватање, улогу и деловање судства.

У одмеравању казне за кривично дело силовања суду је остављен релативно велики простор слободе (1–10 година). То је у ствари принцип индивидуализације казне. Суд узима у обзир одређене чињенице при одмеравању казне. Посматрајући изречене казне у периоду од 10 година (1973–1982) на примеру Окружног суда у Београду, Мемедовић је дошао до закључка „да за основни облик дела (...) казна затвора до једне године у односу на остале преко те мере, доминира.“ (47,72%),⁵²

⁵¹ Уп. N. Memedović, *н. д.*, с. 279–290

⁵² *Истио*, с. 281

а максимална казна готово да се не изриче. На основу тога он закључује да „официјелна друштвена реакција, коју суд верификује“ није одговарајућа „стварној потреби заштите друштва од овог вида асоцијалног понашања“.⁵³

Посматрајући које је олакшавајуће, односно отежавајуће околности, суд при одмеравању казни користио, показало се, пре свега, да је много чешће узимао у обзир олакшавајуће него отежавајуће околности. Анализирајући које су то олакшавајуће околности, показало се да су оне често ирелевантне у односу на почињено дело (нпр. да је учинилац земљорадник, да је вишеструки давалац крви, да је примеран војник, да живи у ванбрачној заједници, да је непорочан младић...).

Дакле, не само да је према тумачењу постојећих законских одредби веома тешко доказати кривично дело силовања, већ и кад је оно доказано, узимају се у обзир првенствено олакшавајуће околности, често и ирелевантне, и досуђују се најмање могуће казне.

Крајем XX века долази до великих политичких промена на светском плану. Долази до рушења Берлинског зида 1989. године, слабљења Источног блока и распада Совјетског Савеза. Грађанима Источног блока је олакшан излазак из њихових земаља и неки од њих, у потрази за бољим животом и зарадом, привремено или трајно одлазе на Запад.

Почетком деведесетих година XX века национална трвења на простору СФР Југославије⁵⁴ доводе до њеног распада и до националних и верских ратних сукоба на њеној територији. Сукоб се интернационализује и међународне војне снаге се стационирају на неким подручјима, сада већ бивше, Савезне Федеративне Републике Југославије.

Као и у ранијим временима, мимо битака оружјем, „жене су имале посебну улогу и специфичан значај“ и у овим ратним сукобима. С једне стране, међу зарађеним странама жене се јављају као жртве сексуалног насиља, а с друге као предмет задовољавања сексуалних потреба стационираних страних војних снага у јавним кућама.

И поред друштвене равноправности коју су жене мукотрпно и постепено освајале, и поред постепеног мењања патријархалног морала и оформљавања другачијих погледа на полни морал, у ратном вихору жена, као у Пољичком статуту, поново постаје само својина мушкарца, и као таква је објекат освете мушкарца друге, нације или религије. И као толико пута у току историје, силовање жена је, и у овим недавним националним и верским сукобима, представљало „посебан облик разрачунавања међу самим мушкарцима“.⁵⁵ Премда се у време тих догађања о масовном силовању жена⁵⁶ релативно доста говорило, нагађало и

⁵³ N. Memedović, *н. д.*, с. 290

⁵⁴ Напоменимо да је и пре ратних сукоба на тлу бивше СФР Југославије било етничких трвења на Космету и да су албански сепаратисти силовање неалбанских жена користили као специфичан вид борбе за своје циљеве, тј. за исељавање српског и осталог неалбанског живља из Покрајине и стварање етнички чистог простора Косова и Метохије. Стога је извршена измена и допуна Кривичног закона СР Србије из 1977. године. /*Службени гласник СР Србије* бр. 39 од 18.10.1986. г. / Трећи део ове новеле, уврштене у VIII КЗ СРС под постојећим називом „Кривична дела против слободе и права човека и грађанина“, гласи: „Угрожавање сигурности грађана припадника другог народа, народности или етничке групе, нападом на полну слободу“ и односи се првенствено на силовање. /уп: N. Memedović, *н. д.*, с. 300–304/

⁵⁵ Уп. Драгана Антонијевић, *н. д.*, с. 65,66.

⁵⁶ Стравичност и ужас силовања у рату упечатљиво је приказан у филму *Вуковар – једна прича*. У њему „пси рата“ проваљују у стан двеју жена, од којих је једна у поодмаклој трудноћи, силују их и премлаћују.

манипулисало бројкама, окривљавале час једне — час друге стране у сукобу, сада, — 2002. године, када се приступило суђењима за ратне злочине, та врста злодела као да је потпуно гурнута у страну.

Становништво Србије је од 1991. године живело у латентном стресу. Премда се до 1998. борбе нису одвијале на самој територији СР Југославије, многи грађани су вољно или невољно учествовали, барем у почетку, у тим борбама. Рат у окружењу, као и стална криза на Космету, која је кулминирала 1998. године, изазивали су код грађана константну напетост. Двоипомесечно бомбардовање СР Југославије од стране НАТО-а је латентни стрес претворило у акутни. Психолошко истраживање акутног стреса, извршено током самог бомбардовања, показало је да мушка и женска популација реагује дијаметрално супротно. Важно је нагласити да се реакција на стрес као Посттрауматски стресни поремећај јавља у року од шест месеци од стресног догађаја, или од краја стресног периода, а понекад и касније.⁵⁷

„За жене је карактеристично да користе зрелије механизме одбране (алтруизам, сублимација, потискивање, рационализација), али да се, и поред тога, код њих јавља симптоматологија ПТСП-а, и то пре свега, у виду избегавања да се мисли о стресном догађају. Такође, код жена је видно присуство анксиозности.

Оно што жене не карактерише, а што представља главне карактеристике реаговања мушкараца на стресну ситуацију, јесу дисоцијативни механизми одбране (хумор, негација и дисоцијација) опсесивна-компулзивност, хостилност и параноидност.“⁵⁸ „Мушкарци (...) су се (у току бомбардовања, али и после њега) превелике напетости ослобађали кроз сукобе са другима или развијали одређене параноидне идеје или теорије“. Посматрано психолошки, „намеће се закључак да је мушкарцима више него женама, неопходно да на неки начин конкретизују, тј створе објекат (било да је то особа, или нека идеја или теорија) који би им служио за ослобађање од превелике напетости и непожељних осећања. Такође, чини се да је код мушкараца најчешће присутна тенденција да страх маскирају гневом,“⁵⁹ што је у овој средини социјално и традиционално прихватљивије од показивања страха..

Повећана напетост и агресивност код мушкараца на социјалном плану испољава се и у појави тешког насиља у великом броју породица.⁶⁰ Ова појава је често повезана и са злоупотребом алкохола. Непосредно после бомбардовања јавља се велики број сексуалног злостављања деце (у појединим периодима чак 2–4 недељно), инцестуозног, с тим да се под тим подразумевају не само особе у крвном сродству са дететом, већ и оне у које дете има поверења.⁶¹ Постојећа правна регулатива је такву ситуацију дочекала неспремна и показала се потпуно неадекватна.⁶²

⁵⁷ Ана Ђаповић, *Стресс код Београђана у периоду НАТО бомбардовања*, Београд, октобар 1999, дипломски рад у рукопису, с. 14

⁵⁸ *Истио*, с. 36

⁵⁹ *Истио*, с. 37

⁶⁰ Податак добијен у пролеће 2001. године у Градском центру за социјални рад

⁶¹ Подаци незванично добијени од невладиних организација за помоћ у таквим ситуацијама.

⁶² Илустроваћемо то само једним примером: Жена, мајка три ћерке, вративши се кући с посла, затиче мужа на најмлађој петогодишњој девојчици. Отац бива осуђен на три године затвора и због доброг понашања бива пуштен после две године. Како се стан води на њега, он се враћа у стан у коме живи његова жена и три девојчице. Жена нема где да оде са децом и у страху од поновног инцидента напушта посао да би стално била код куће и тако бива препуштена на милост и немилост мужу.

О оснивању јавних кућа за стране трупе се током ратних година само спорадично говорило и то најчешће у смислу да су жене за те услуге регрутоване из источних земаља.

Отуда је друга појава која се јавља као последица светских догађања последње деценије XX века као и несређених прилика на овим просторима, трговина женама. Модерни назив у оптицају је „trafficking in human beings“⁶³ (женама). Ранији назив за жене које су заробљаване да би служиле за сексуално задовољавање био је „бело робље“. Не сећам се да је у СФР Југославији, икад споменуто да је нека девојка или жена одведена у тзв. бело робље. Спорадично се причало да су се такве ствари догађале у земљама Западне Европе. Сада постојање посебног, овде одомаћеног страног термина показује да је појава трговине женама везана за шири простор. По неким подацима сада трећина трговине женама иде преко територије СР Југославије. Претежно су то девојке и жене из сиромашних земаља бившег Совјетског Савеза (Молдавије, Румуније Украјине...). Многима од тих девојкака је обећаван легалан посао (неговатељице, болничарке, келнерице...). У тренутку када пређу границу њима се одузимају документи, оне се закључавају у собу и доводе им се „муштерије“. Обично се пребацују даље у земље Западне Европе. Али у току тог пребацивања оне бивају више пута препродаване, а сваки власник вишеструко поврати свој улог. Оне за свој „рад“ не добијају новац, већ им се говори да тиме исплаћују трошкове пута и обећава им се да ће бити слободне кад их измире; њима се прети да ће их пријавити полицији и да ће бити депортоване; оне се застрашују и злостављају. Међутим, спорадично се врбују девојке и са нашег подручја. У Београду је више пута оглашаван нестанак појединих девојака. Југославија је истовремено и земља транзита и порекла, као и земља дестинације жртава трафикаинга, углавном жена.

За разлику од средњег века, ропство већ одавно не постоји на овим просторима, а законска регулатива се ослања на регулативу Уједињених нација која забрањује трговину људима. У тражењу несталих девојака и жена ангажује се полиција, а на међународном плану Интерпол, ако је земља жртве укључена у ту организацију, и ако је нестанак пријављен.

Међутим, проблем је вишеструко компликован, јер сходно околностима, извештан број жена је дошао или је доведен из сиромашних земаља да би задовољио потребе страних трупа, тј. с намером да бавећи се проституцијом заради новац којим често издржава своју породицу у домовини.⁶⁴

Сасвим је другачија ситуација са женама — „белим робљем“. Оне су жртве преваре. Уколико се открије ланац трговине или само нека од тих жена, или ако нека од њих побегне, ни полиција ни судски органи не знају како да реагују, јер им је тешко да идентификују да ли се ради о проститутки или о жртви трафикаинга. Полиција се према тим женама односи као према двоструким преступницама: с једне стране, оне су третиране као илегални имигранти, јер често немају документа, а с друге стране, као проститутке.

⁶³ traffic енгл. „бавити се недозвољеном трговином.“ „Око 700 000 жена сваке године пређе преко балканских простора и ту се задрже као жртве трафикаинга или се продају у западноевропске земље.“ /Sex trafficking i tranzicija, „Odbor za ženska ljudska prava JUCA Bor“, Bor 2002. с. 3/ „Данас је трговина женским телима светски бизнис са обртом од шест милијарди долара годишње и у непрестаном је порасту.“ /Trgovina ženama, „Asocijacija za žensku inicijativu“, Beograd 2001, с. 8 /

⁶⁴ Достојевски је у *Злочину и казни* указао на ову врсту жртве и овековечио је у лику Соњечке „којој је живот одузео чак и право на поштовање због њеног великог одрицања и нечувеног самопожртвовања“. Leonid Grosman, Grad Ruleta, Beograd 1959, 62

Пошто је проблем уочен, дошло је до стварања одређених, невладиних организација које су организовале прихват жена које су успеле да побегну, те им пружају смештај, правну и психолошку помоћ. Истовремено, те организације раде и на ширем плану: упозоравају на проблем помоћу спотова на телевизији или организују тренинге за полицајце да би их обучили како да се опходе према тим жртвама насиља.

У пролеће 2002. године, с намером да утиче на смањење насиља над женама и насиља у породици, мења се и републички Кривични закон.

Промена је у томе што се у ст. 1 одређује најмања казна од једне године затвора, али се не одређује горња граница која је раније била 10 година; а за ст. 3 (додат 1995. г.) најнижа казна је 5 година, такође без ограничења горње границе.

Први пут у нас се законски санкционише насиље у породици и у одељак „Против брака и породице“ уноси се чл. 118а који гласи:

Ко употребом силе или озбиљном претњом да ће напасти на живот или тело повређује или угрожава телесни или душевни интегритет члана породице казниће се новчано или затвором до 3 године.

— Ако је при извршењу дела коришћено оружје, опасно оруђе или ствари погодне да тело тешко повреди или здравље наруше казниће се затвором од 6 месеци до 5 година.

— Ако је услед дела наступила тешка повреда или нарушено здравље или је био у питању малолетник, казниће се затвором од 2 до 10 година.

— Ако је услед дела наступила смрт казниће се са најмање 10 година затвора.⁶⁵

Овим чланом 118а коначно је и жена у браку добила законску заштиту, барем од физичког злостављања, ако не и од силовања, заштиту коју је жена имала у републичком Казненом закону Словеније из 1977. године.⁶⁶

Дакле, на почетку XXI века жене су се избориле за права која никад у историји нису имале, а истовремено су изгубиле правну заштиту коју су током целе историје имале. Јавља се још један парадокс: постављају се услови да жене морају бити заступљене у форумима одлучивања, а истовремено трафикинг женама, трговина белим робљем, светски је бизнис једнако уносан као и трговина оружјем и дрогом, ако не и уноснији. Уочивши ове проблеме, претежно жене, организују се у стручна невладина удружења и улажу велике напоре да помогну жртвама како трафикинга тако и сексуалног и физичког насиља. Такође се залажу да се у то укључе и државне институције и врше притисак на законодавство и судство да би се постојећа ситуација променила, тј. поправила.

⁶⁵ Захваљујем Весни Поповић, правнику, на сугестијама датим при писању овог рада, као и на томе што ми је указала на најновије промене у Закону.

⁶⁶ Напоменимо да су, по незваничним подацима Траума центра, нејезаштићеније супруге полицајца. Оне су неретко жртве агресивности својих мужева, али полиција из колегијалних разлога ретко реагује на њихове жалбе.

Lasta DJAPOVIĆ

RAPE — PAST & PRESENT LEGAL REGULATION

Rape was identified as a criminal act in the earliest known legal writings, Hamurabi's legal code (cir. 2000 BC).

In the Balkans, in the Middle Ages, rape was always punished in one way or another, in the statutes of the Adriatic maritime towns, which were under the rule of the Nemanjic state or the West. All categories of women, even prostitutes and slaves, were protected by law from sexual violence in many statutes.

Also in Dusan's legal code the regulation is found, severely punishing rapists.

Laws following the Second Serbian Uprising, also provide severe punishment for sexual violence, especially towards women but also male minors.

Legal and court practice, following the Second World War, indicate that the protection of women from sexual violence is completely inadequate and this at a time when women had achieved equal rights with men in many spheres of life.

World events at the end of the 20th century: collapse of the Soviet Union: as well as the happenings in this region, war, ethnic and religious conflicts resulted in massive rape of women, opening of brothels, trading women and family violence.

Non state organisations, mainly women in expert associations, invest great effort to rectify this very unsatisfactory situation. They exert pressure for change in the law and in court practice, by which women would have more effective defense against sexual violence, as well as organised assistance for women victims of traffic, and warning of the possible danger.